

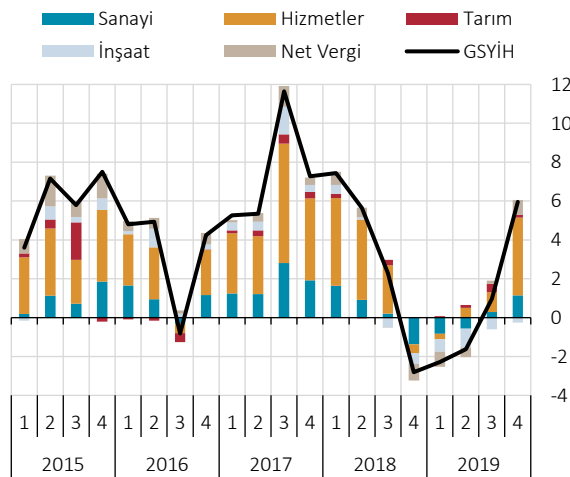
4. Arz ve Talep Gelişmeleri

İktisadi faaliyet, 2019 yılının son çeyreğinde finansal koşullardaki iyileşme ve kredilerdeki ivmelenmeyle birlikte yurt içi talep kaynaklı olarak güç kazanmıştır. İktisadi faaliyetteki güçlü seyir Ocak-Şubat döneminde de devam ederken, işsizlik oranları düşüşünü sürdürmüştür. Bu dönemde yatırım eğilimlerinde son çeyrekte başlayan toparlanma sinyalleri devam etmiştir. Ancak, Mart ayının ikinci yarısından itibaren koronavirüs salgınına bağlı gelişmeler iktisadi faaliyeti dış ticaret, turizm ve iç talep kanallarıyla sınırlamaya başlamıştır. Söz konusu etkiler, Nisan ayı itibarıyla belirginleşmiş ve işgücü piyasasına da yansımaya başlamıştır. Salgının, iç ve dış talep kanalıyla ikinci çeyrekte iktisadi faaliyeti belirgin ölçüde sınırlaması beklenmektedir. Öte yandan, piyasanın likidite ihtiyacının karşılanması, firmaların nakit akışının düzenlenmesi, istihdamın korunması ve hanehalkı gelir kayıplarının telafi edilmesine yönelik parasal ve mali tedbirlerin ekonominin üretim potansiyelini ve finansal istikrarı destekleyeceği değerlendirilmektedir. Salgının yayılma hızının azalması ve sağlık tedbirlerinin hafiflemesiyle birlikte faaliyet üzerindeki arz yönlü etkilerin görece daha hızlı ortadan kalkacağı, yılın ikinci yarısından itibaren toplam talebin yurt içi talepte nispeten daha güçlü ve erken olmak üzere kademeli olarak toparlanacağı öngörülmektedir. Bu görünüm altında ikinci çeyrekte başlayarak yıl genelinde toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönlü desteğinin artacağı tahmin edilmektedir.

4.1 Üretim Gelişmeleri

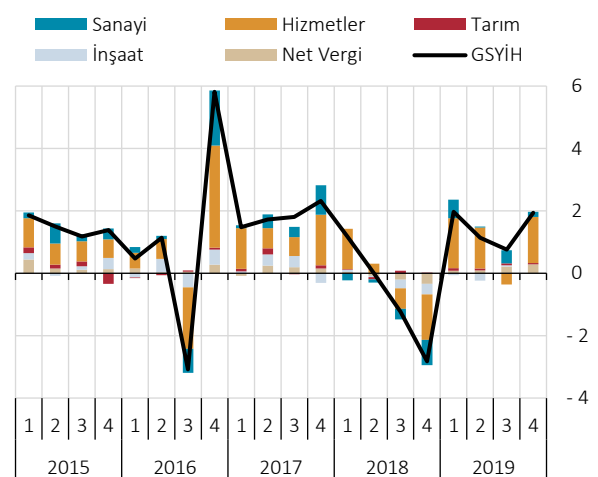
2019 yılının son çeyreğine ilişkin milli gelir verileri, iktisadi faaliyetin güç kazandığını ve toparlanmanın sektörel yayılımının iyileşmeye devam ettiğini göstermiştir. GSYİH, mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış olarak bir önceki çeyreğe kıyasla yüzde 1,9; bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,0 oranında artmıştır. Yıllık büyümeye inşaat sektörü haricindeki tüm ana sektörler pozitif katkı vermiştir (Grafik 4.1.1). Son çeyrekte, dönemlik büyümenin temel sürükleyicisi ticaret, ulaştırma-depolama ve konaklama-yiyecek sektörlerinin faaliyetindeki kuvvetli artışların etkisiyle hizmetler kalemi olmuştur. Bu dönemde inşaat ve tarım katma değeri yatay seyrederken, sanayi ve net vergi kalemleri çeyreklik büyümeye sınırlı da olsa pozitif katkı vermiştir (Grafik 4.1.2).

Grafik 4.1.1: GSYİH Yıllık Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (% Puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

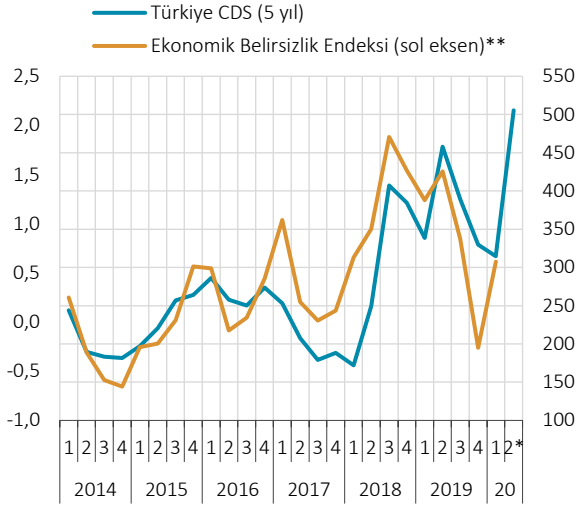
Grafik 4.1.2: GSYİH Çeyreklik Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (Mevsimsellikten Arındırılmış, % Puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

2020 yılının ilk iki ayında, finansal koşullardaki iyileşmenin sürmesi ve yüksek kredi büyümesinin desteğiyle iktisadi faaliyet 2019 yılı son çeyreğindeki gücünü korumuştur. Ancak, Mart ayı ile birlikte salgının küresel ve yurt içi ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin belirginleşmeye başlamasıyla risk primi, finansal oynaklık ve belirsizlik göstergelerinde artış görülmüştür (Grafik 4.1.3). Mart ayındaki yavaşlamaya rağmen Ocak-Şubat dönemindeki güçlü seyrin etkisiyle ilk çeyrekte büyümenin olumlu seyredeceği tahmin edilmektedir (Grafik 4.1.4).

Grafik 4.1.3: Risk Primi ve Ekonomik Belirsizlik Endeksi (Düzey)

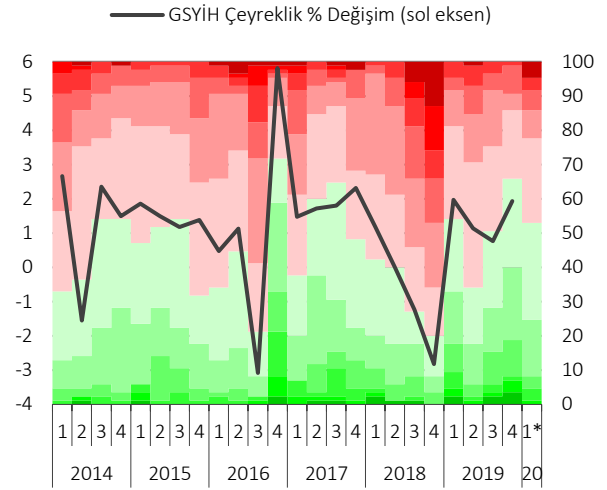

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* 24 Nisan itibarıyla ortalama.

**Ekonomik belirsizlik endeksi finansal, tüketici, tahmin, firma ve haber belirsizliği olmak üzere beş alt endeksin toplulaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Yöntem ve veri kaynakları hakkında detaylı bilgi için bkz. TCMB Çalışma Tebliği No. 18/06.

Grafik 4.1.4: İktisadi Faaliyet Isı Haritası** ve GSYİH Dönemlik Büyümesi

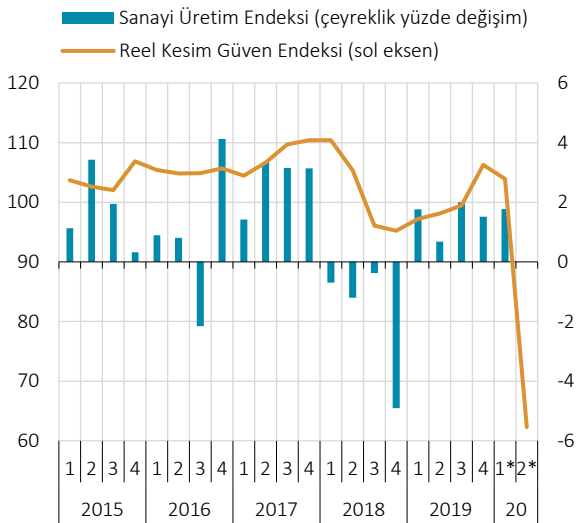
Kaynak: Yöntem ve veri kaynakları için detaylı bilgi 2019-Nisan tarihli Enflasyon Raporu Kutu 4.3'te sunulmuştur.

* 27 Nisan itibarıyla.

** Yeşil rengin payının artması, iktisadi faaliyete dair takip edilen göstergelerin daha fazla kısmının olumlu seyrettiğini göstermektedir.

2020 yılı Ocak-Şubat döneminde sanayi üretimi bir önceki çeyreğe göre yüzde 1,8 oranında artış kaydetmiştir (Grafik 4.1.5). Salgın öncesine dair sektörel bir değerlendirme yapıldığında, giyim, tekstil, içecek, kimyasal, bilgisayar-elektronik-optik ürünler gibi turizm ve ihracat bağlantılı sektörlerin yanı sıra ilaç ve savunma sanayiinin pozitif ayrıştığı; inşaat bağlantılı ara malı sektörlerinde ise ılımlı toparlanmanın sürdüğü gözlenmiştir. Ancak, yüksek frekanslı veriler ile anket göstergeleri, sipariş ve kapasite kullanım oranlarındaki düşüş nedeniyle Mart-Nisan dönemi için sanayi üretiminde keskin bir düşüşe işaret etmektedir (Grafik 4.1.6 ve Grafik 4.1.7). Bu eğilimin taşıt, giyim, tekstil, elektrikli teçhizat, makine-ekipman imalatı gibi ana ihracatçı sektörlerde daha kuvvetli olması beklenmektedir.

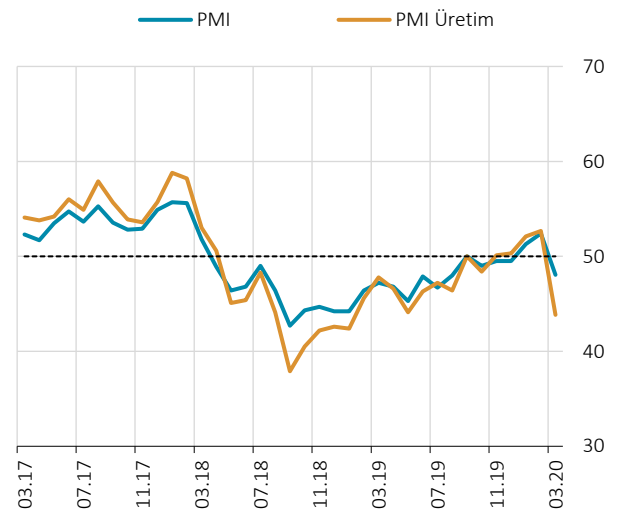
Grafik 4.1.5: Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Çeyreklik % Değişim) ve Reel Kesim Güven Endeksi* (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: TÜİK, TCMB.

* Sanayi üretimi 2020 Ocak-Şubat dönemi, RKGE 2020 Nisan ayı itibarıyla.

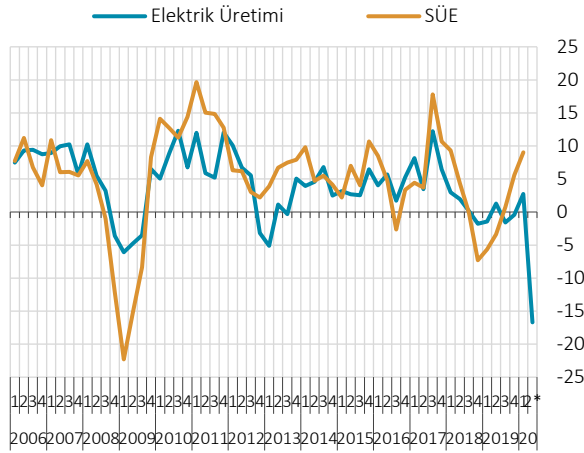
Grafik 4.1.6: PMI ve PMI Üretim (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Kaynak: IHS Markit.

Şubat ayı itibarıyla inşaat sektörüne ara girdi sağlayan sektörlerin üretimindeki ılımlı artışlar ve güven endekslerindeki iyileşme, ilk çeyrekte inşaat sektöründeki kısmi toparlanmanın devam ettiğine işaret etmiştir. Aralık ve Ocak dönemlerinde inşaat istihdamındaki seyir de bu görünümü desteklemiştir (Grafik 4.3.4). Nitekim inşaat sektörü bileşik göstergesi sektör katma değerinin ilk çeyrekte artış kaydettiğine işaret etmektedir (Grafik 4.1.8). Diğer taraftan, inşaat bağlantılı sektörlerin kapasite kullanım oranı ve inşaat sektörü güven endeksindeki düşüş, Nisan ayı itibarıyla salgına bağlı olumsuz etkilerin inşaat sektörü üzerinde de belirginleştiğini göstermektedir (Grafik 4.1.9).

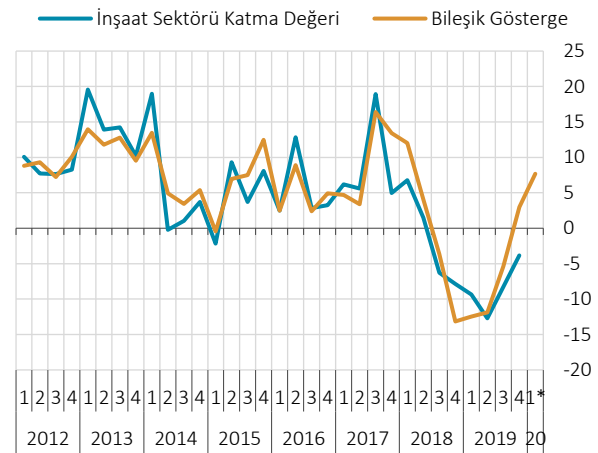
Grafik 4.1.7: Elektrik Üretimi ve SÜE (Yıllık % Değişim)

Kaynak: TEİAŞ, TÜİK.

*26 Nisan itibarıyla.

Grafik 4.1.8: İnşaat Sektörü Katma Değeri ve Bileşik Göstergesi (Yıllık % Değişim)**

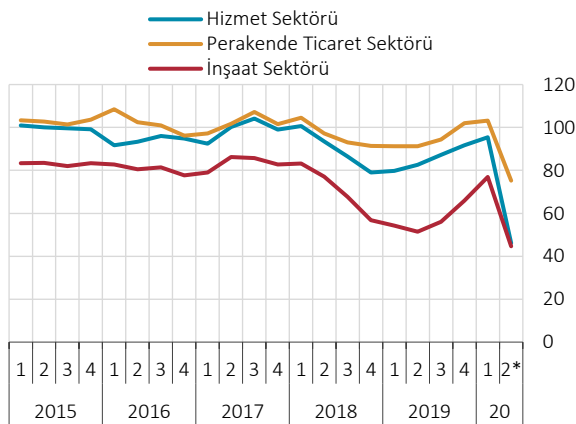
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Şubat ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge, fabrikasyon metal ve mineral maddeler sektörleri yurt içi reel cirolarının yıllık yüzde değişimlerinden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

Ocak-Şubat döneminde, yurt içi talepteki toparlanmaya bağlı olarak perakende ticaret sektöründe gözlenen iyileşme, kredilerin seyrine bağlı olarak finansal hizmetler ve gayrimenkul faaliyetlerindeki canlanma ve turizmdeki olumlu seyrin hizmetler sektörünü desteklediği görülmektedir. Takip eden dönemde salgına bağlı etkiler anket göstergelerine Nisan ayı itibarıyla yansırken, yavaşlamanın hizmetler sektöründe daha kuvvetli olduğu görülmektedir (Grafik 4.1.9). Hizmetler sektörünün ilk çeyrekte Ocak-Şubat dönemi verilerinin ima ettiğinden daha düşük bir oranda artması beklenmektedir (Grafik 4.1.10).

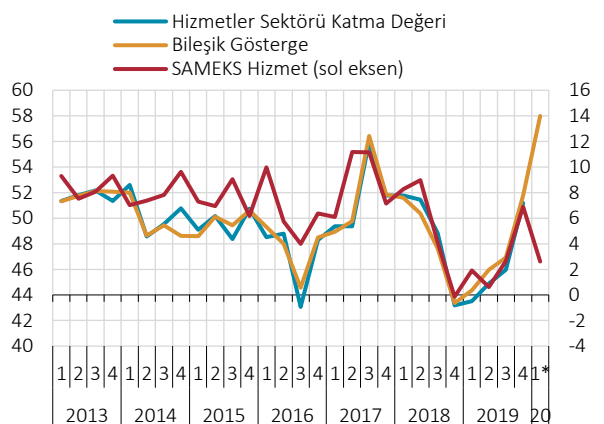
Grafik 4.1.9: Sektörel Güven Endeksleri (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: TÜİK.

*Nisan ayı itibarıyla.

Grafik 4.1.10: Hizmetler Sektörü Katma Değeri, Bileşik Göstergesi ve SAMEKS Hizmet (Yıllık % Değişim)**

Kaynak: MÜSİAD, TCMB, TÜİK.

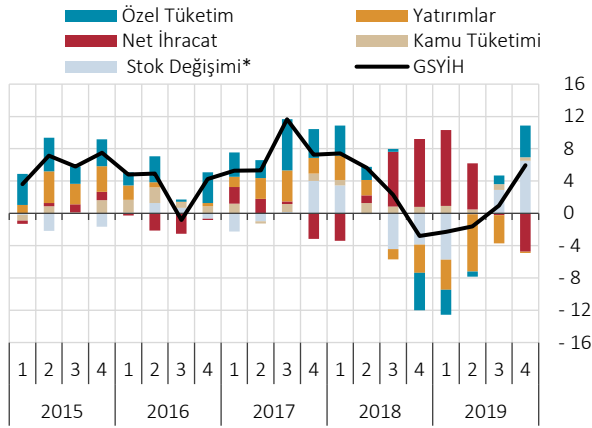
* Bileşik gösterge Şubat ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge, sanayi üretimi, reel hizmet ihracatı ve gıda dışı perakende verilerinin yıllık yüzde değişimlerinden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

4.2 Talep Gelişmeleri

Harcamalar yönünden 2019 yılı son çeyreğinde GSYİH dönemlik büyümesinin sürükleyicisi finansal koşullardaki iyileşme ve kredilerdeki ivmelenmeyle birlikte yurt içi talep olmuştur. Bu dönemde, özel tüketim harcamaları artmaya devam ederken, kamu kesimi de tüketim kanalıyla destekleyici duruşunu sürdürmüştür. İnşaat ve makine-teçhizat yatırımlarındaki güçlü artışla birlikte toplam yatırımlarda toparlanma devam etse de düzey itibarıyla zayıf seyir korunmuştur. Mal ve hizmet ihracatındaki artışa karşın, mal ve hizmet ithalatının daha güçlü seyretmesi ile net ihracat yıllık ve dönemlik büyümeyi sınırlamaya devam etmiştir (Grafik 4.2.1 ve Grafik 4.2.2).

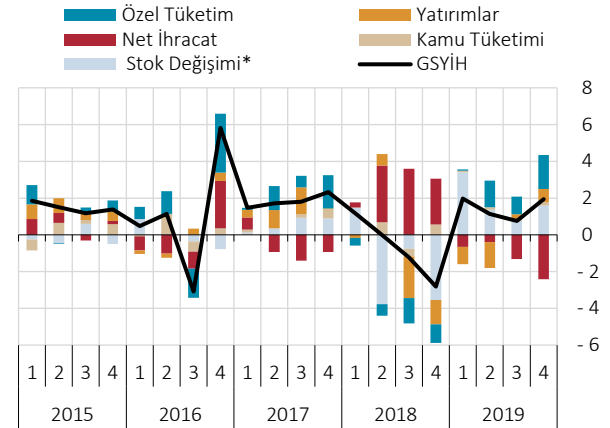
Grafik 4.2.1: Harcama Yönünden Yıllık Büyüme Katkıları (% Puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Stok ve zincir endeks kaynaklı istatistikte sapmayı içermektedir.

Grafik 4.2.2: Harcama Yönünden Dönemlik Büyüme Katkıları (% Puan)

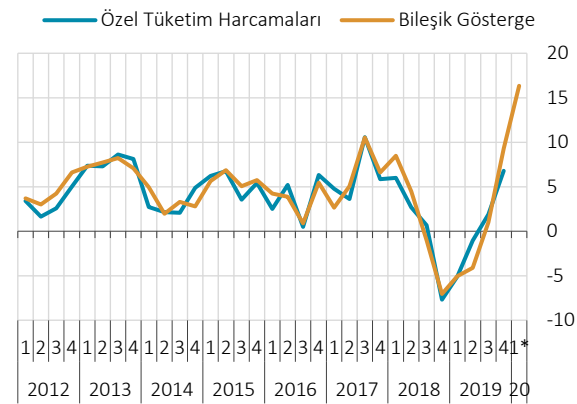

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Stok ve zincir endeks kaynaklı istatistikte sapmayı içermektedir.

Finansal koşullar ve güçlü kredi ivmesi ilk çeyrekte yurt içi talebi desteklemiştir. Nitekim Ocak-Şubat verilerinin toplulaştırıldığı bileşik göstergeler, özel tüketim ve toplam yatırım harcamalarında büyümenin güçlendiğine işaret etmiştir (Grafik 4.2.3 ve Grafik 4.2.4). Ancak, banka ve kredi kartıyla yapılan harcamalar Mart ayının ikinci yarısı ile birlikte tüketim harcamalarının önemli ölçüde zayıfladığına ve Nisan ayında zayıf seyrin korunduğuna işaret etmektedir (Grafik 4.2.5). Diğer taraftan İYA verileri, salgına bağlı olarak artan belirsizlik ve düşen talep nedeniyle firmaların yatırım eğiliminde belirgin bir düşüşe işaret etmektedir (Grafik 4.2.6). Bu çerçevede, tüketim ve yatırım harcamalarının ilk çeyrekte artış kaydettikten sonra ikinci çeyrekte belirgin bir şekilde düşeceği öngörülmektedir.

Grafik 4.2.3: Özel Tüketim Harcamaları ve Bileşik Gösterge (Yıllık % Değişim)**

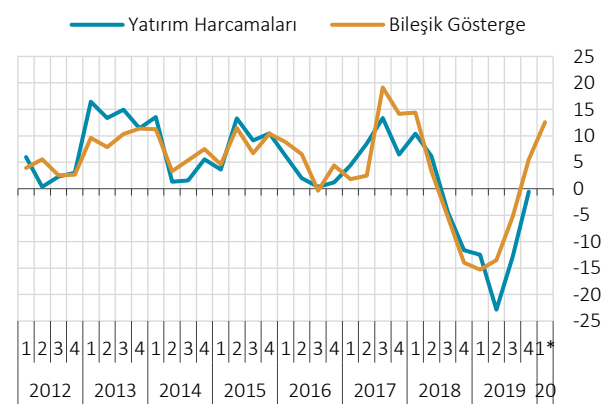

Kaynak: HMB, TCMB, TÜİK.

* Şubat ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge dayanıksız mallarda sanayi yurt içi reel ciro, tüketim mali ithalat miktar endeksi, vergi gelirleri ve gıda-dışı perakende satış hacim endeksi yıllık değişimlerinin ağırlıklı ortalamasıdır. Ağırlıklar regresyon analizinden elde edilmiştir.

Grafik 4.2.4: Yatırım Harcamaları ve Bileşik Gösterge (Yıllık % Değişim)**

Kaynak: TCMB, TÜİK.

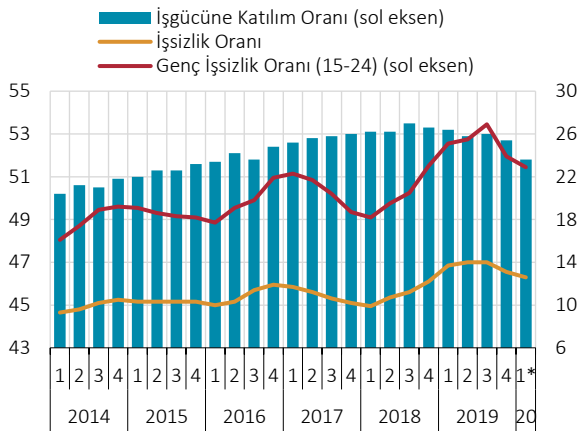
* Şubat ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge diğer metalik olmayan mineral maddeler üretimi, makine ve teçhizat üretimi, sermaye malları sanayi yurt içi reel ciro ve sermaye malları ithalat miktar endeksi yıllık değişimlerinin ağırlıklı ortalamasıdır. Ağırlıklar regresyon analizinden elde edilmiştir.

4.3 İşgücü Piyasası

İktisadi faaliyetin güç kazanmasıyla birlikte 2019 yılı son çeyreğinde işgücü piyasasındaki iyileşme devam etmiştir. Mevsimsellikten arındırılmış toplam ve tarım dışı işsizlik oranları bir önceki çeyreğe kıyasla sırasıyla 0,9 ve 1,1 puan azalarak yüzde 13,1 ve yüzde 15,3 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 4.3.1). Bu dönemde işsizlik oranlarındaki azalışta yüzde 1,4 oranında artan tarım dışı istihdam başat rol oynamıştır. İşgücüne katılım oranındaki düşüşün de yüksek katkısıyla işsizlik oranları 2020 yılı ilk çeyreğinde gerilemeye devam etmiştir (Grafik 4.3.2). Aralık 2019 ile Ocak ve Şubat 2020 aylarını kapsayan Ocak döneminde mevsimsellikten arındırılmış toplam ve tarım dışı işsizlik oranları sırasıyla yüzde 12,6 ve yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir. Böylelikle, işsizlik oranlarının tepe yaptığı Temmuz döneminden bu yana işsizlik oranlarındaki düşüş toplam ve tarım dışı sektörler için sırasıyla 1,5 ve 1,9 puana ulaşmıştır. Aynı dönemde tarım dışı sektörde 272 bin kişilik istihdam artışı sağlanmış; toplam işsiz sayısı ise 547 bin kişi azalmıştır.

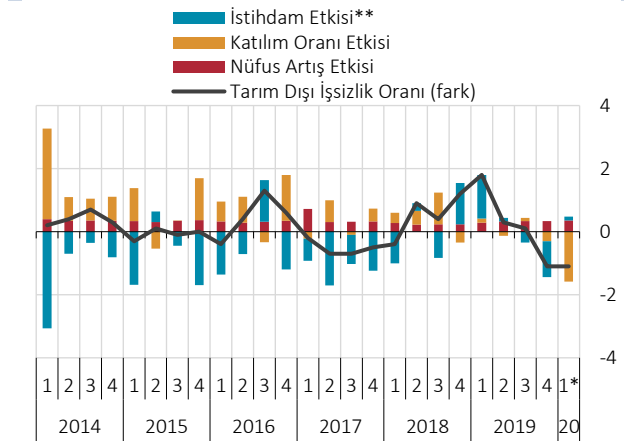
Grafik 4.3.1: İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranları
(Mevsimsellikten Arındırılmış, %)

Kaynak: HİA, TÜİK.

* Ocak dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.2: Tarım Dışı İşsizlik Oranı Çeyreklik Değişimine Katkıları
(Mevsimsellikten Arındırılmış, % Puan)

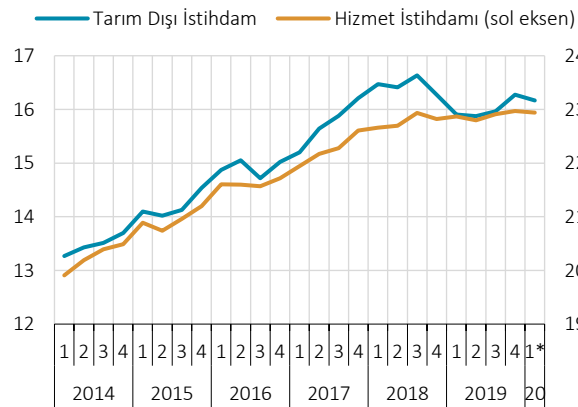
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ocak dönemi itibarıyla.

**İstihdam artışı, tarım dışı işsizlik oranını azaltıcı yönde etkilemektedir.

Tarım dışı istihdam sektörel bazda incelendiğinde, 2019 yılının son çeyreğinde istihdam artışlarının genelle yayıldığı görülmektedir (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.4). Bu dönemde, sanayi ve inşaat sektörlerinde istihdam sırasıyla yüzde 3,7 ve 2,8 olmak üzere yüksek oranlarda artarken hizmet sektörü istihdamı sınırlı bir artış kaydetmiştir. Hizmet istihdamı, kamu bağlantılı ve dış ticarete konu olmayan sektörlerde güçlü bir seyir izlerken, diğer sektörlerde azalmıştır (Grafik 4.3.5).

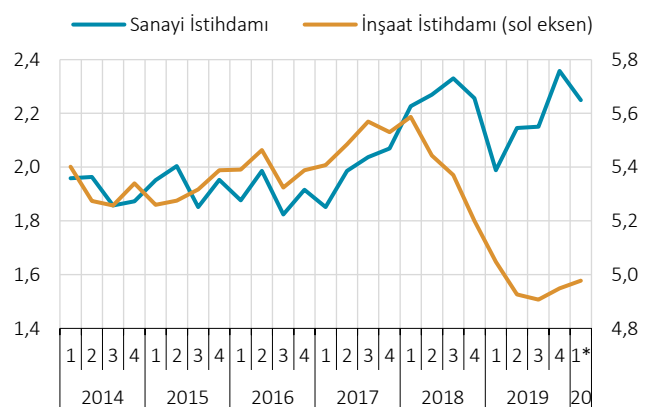
Grafik 4.3.3: Tarım Dışı İstihdam ve Hizmet İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: TÜİK.

* Ocak dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.4: Sanayi ve İnşaat İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

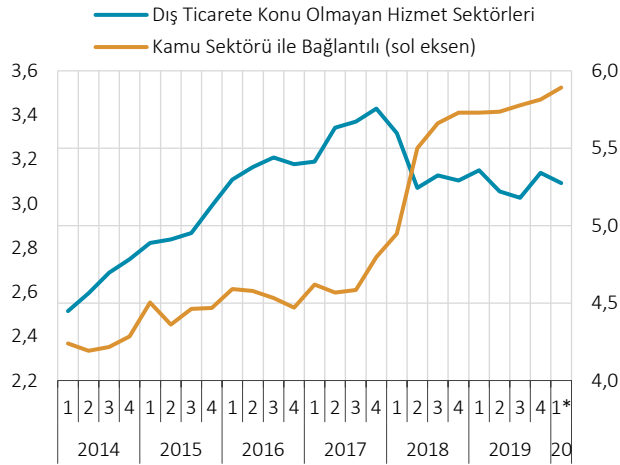

Kaynak: TÜİK.

* Ocak dönemi itibarıyla.

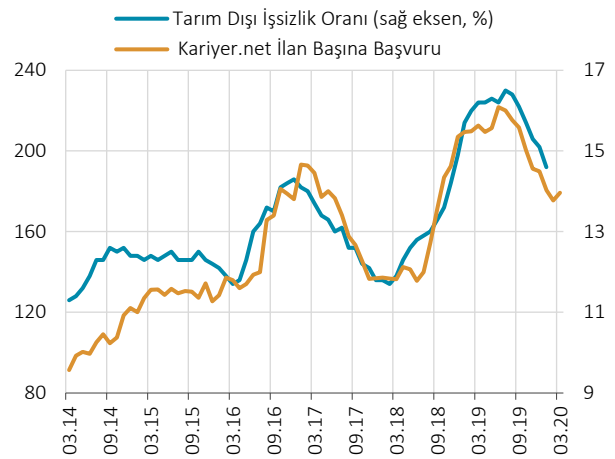
Ocak döneminde ise bir önceki çeyreğe göre tarım dışı istihdam gerilemiştir. Hizmet sektörü istihdamı yataya yakın bir seyir izlerken, sanayi istihdamı yüzde 1,9 oranında azalmış, inşaat istihdamı ise son çeyrekteki artışını sürdürmüştür (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.4). Bu dönemde kamu bağlantılı hizmet istihdamı artarken, dış ticarete konu olmayan hizmet sektörlerinde istihdam alt gruplar genelinde düşüş kaydetmiştir (Grafik 4.3.5).

Grafik 4.3.5: Seçilmiş Hizmet Sektörleri İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: HİA, TÜİK.
* Ocak dönemi itibarıyla.

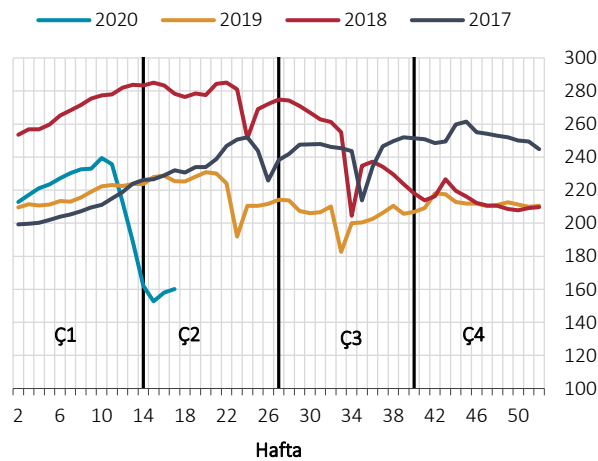
Grafik 4.3.6: Kariyer.net İlan Başına Başvuru ve Tarım Dışı İşsizlik Oranı* (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: Kariyer.net, TÜİK.
* İşsizlik oranı Ocak dönemi itibarıyla.

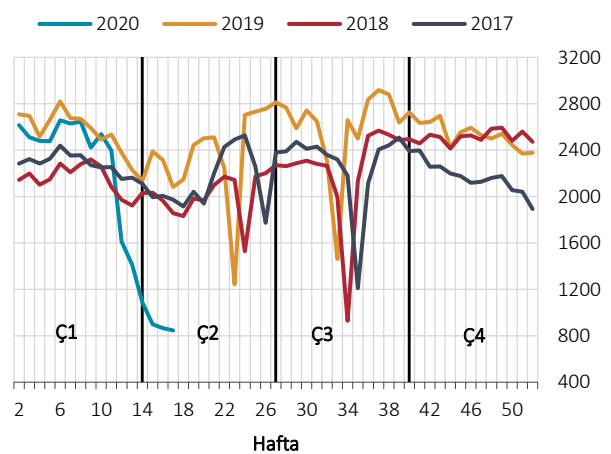
Takip eden dönemde, salgının iktisadi faaliyet üzerindeki olumsuz etkileri işgücü piyasasına da yansımaya başlamıştır. Kariyer.net'ten alınan ve işsizlik oranı ile yakın seyreden ilan başına başvuru endeksinde Temmuz ayından beri devam eden düşüş Mart ayında yönünü artışa çevirmiştir (Grafik 4.3.6). Nisan ayına ilişkin yüksek frekanslı verilerden ilan ve başvuru sayısındaki belirgin düşüşler işgücü piyasasındaki zayıflamanın güçlenerek devam ettiğine işaret etmektedir (Grafik 4.3.7 ve 4.3.8).

Grafik 4.3.7: Kariyer.net – Toplam İş İlanı* (Haftalık, Bin Adet)

Kaynak: Kariyer.net
* 25 Nisan 2020 itibarıyla.

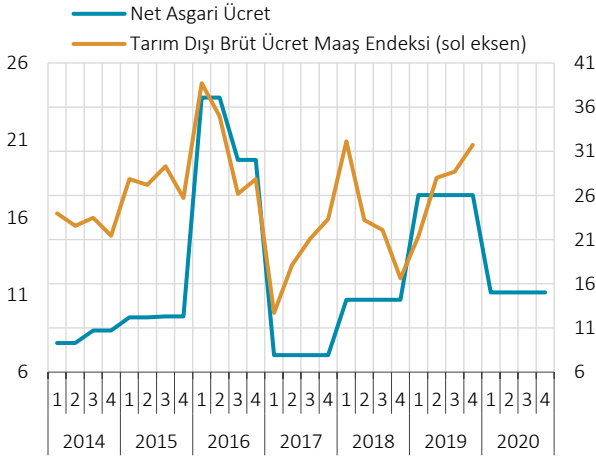
Grafik 4.3.8: Kariyer.net – Toplam İş Başvurusu* (Haftalık, Bin Adet)

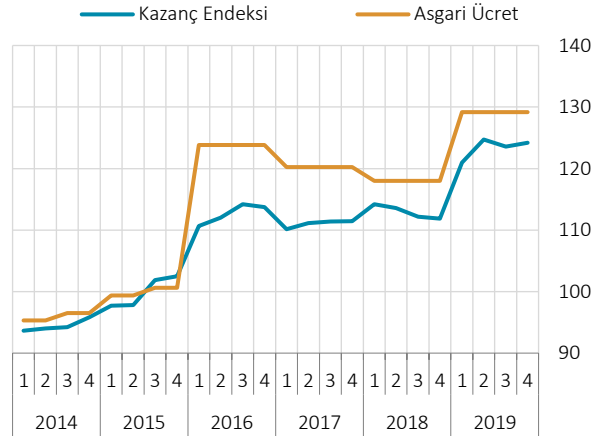
Kaynak: Kariyer.net.
* 25 Nisan 2020 itibarıyla.

4.4 Ücretler ve Verimlilik

Tarım dışı brüt ücret maaş endeksi, 2019 yılının son çeyreğinde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 20,7 oranında, 2019 yıl genelinde ise yüzde 18,3 oranında artmıştır (Grafik 4.4.1 ve 4.4.2). 2019 yılı nominal ücret artış oranının bir önceki yıla göre daha yüksek olmasında, asgari ücret ayarlaması ve geçmiş enflasyona endeksleme davranışı etkili olmuştur.

Grafik 4.4.1: Tarım Dışı Brüt Ücret Maaş Endeksi ve Net Asgari Ücret (Nominal, 2015=100, Yıllık % Değişim)

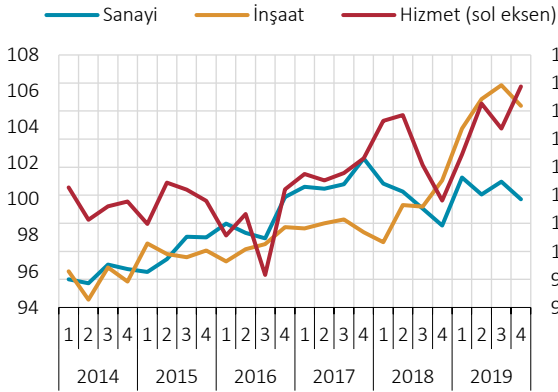
Kaynak: AÇSHB, TCMB, TÜİK.

Grafik 4.4.2: Tarım Dışı Saatlik Kazanç Endeksi ve Asgari Ücret* (Reel, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

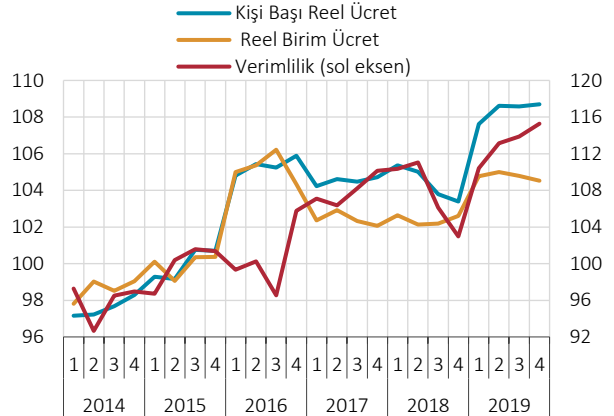
* Reelleştirmede TÜFE kullanılmıştır.

Tarım dışı kısmi emek verimliliği 2019 yılı son çeyreğinde hizmet sektörü kaynaklı güçlü bir artış kaydetmiştir (Grafik 4.4.3 ve Grafik 4.4.4). Aynı dönemde kişi başı reel ücretlerdeki yatay seyirle birlikte reel birim ücretler (kişi başı reel ücret/verimlilik) azalmıştır.

Grafik 4.4.3: Sektörel Kısmi Emek Verimliliği* (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Katma değer / İstihdam (HİA).

Grafik 4.4.4: Tarım Dışı Kısmi Emek Verimliliği*, Kişi Başı Reel Ücret ve Reel Birim Ücret (Katma Değer Üzerinden, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)**

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Tarım dışı katma değer/tarım dışı istihdam (HİA).

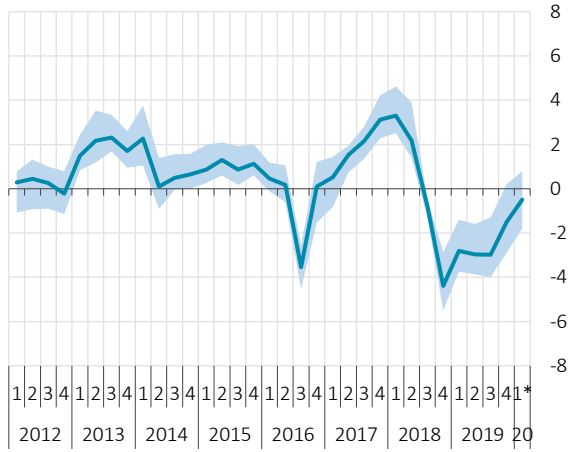
** Kişi başı reel ücret x istihdam / katma değer. Reelleştirmede TÜFE kullanılmıştır.

Özetle, iktisadi faaliyette Mart ayı ortalarından itibaren belirginleşen yavaşlama firmaların nakit akışını olumsuz etkilemiştir. Üretim ve satışlardaki düşüş birim işgücü maliyetlerini artırarak istihdama yönelik önemli bir risk oluşturmuştur. Firmaların nakit akışını düzenlemeye ve kısa dönemli ödeme yüklerini hafifletmeye yönelik kapsamlı tedbirlerin, istihdamın korunmasına katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, hizmetler sektöründeki yavaşlamanın boyutu ve kayıt dışı çalışanların toplam istihdam içindeki payının yüksekliği nedeniyle, işgücü piyasasının ikinci çeyrekte önemli ölçüde zayıflaması beklenmektedir. Ancak, salgının yurt içinde hafiflemesini takiben yılın ikinci yarısı için öngörülen kademeli toparlanmayla birlikte istihdam üzerindeki olumsuz etkilerin iç piyasaya yönelik sektörlerde büyük ölçüde geçici olacağı tahmin edilmektedir. İhracat, turizm ve bağlantılı sektörlerin istihdam görünümü üzerinde ise salgının küresel seyrine bağlı olarak her iki yönde riskler bulunmaktadır. Enflasyon, iktisadi faaliyet ve işgücü piyasasındaki mevcut görünümün önümüzdeki dönemde ücret artışlarını sınırlayacağı; kısa çalışma ödeneği başta olmak üzere alınan tedbirlerin işgücü maliyet baskılarını önemli ölçüde hafifleteceği öngörülmektedir.

4.5 Çıktı Açığı

Mart ayının ikinci yarısındaki yavaşlamaya rağmen iktisadi faaliyetin ilk çeyrekte güçlü bir eğilim sergilediği tahmin edilmektedir. Bu çerçevede, çeşitli göstergelerle oluşturulan çıktı açığı bandı ilk çeyrekte ekonominin potansiyeline oldukça yaklaşmış olabileceğine işaret etmiştir (Grafik 4.5.1). Çıktı açığının bileşenleri incelendiğinde, 2020 yılının ilk çeyreğinde mal ve hizmet ihracatının uzun dönem eğiliminin üstündeki seyrini koruduğu; yurt içi talebin ise toparlanmakla birlikte, büyük ölçüde geniş ithalat açığına bağlı olarak, eğiliminin altında seyretmeye devam ettiği tahmin edilmektedir (Grafik 4.5.2).

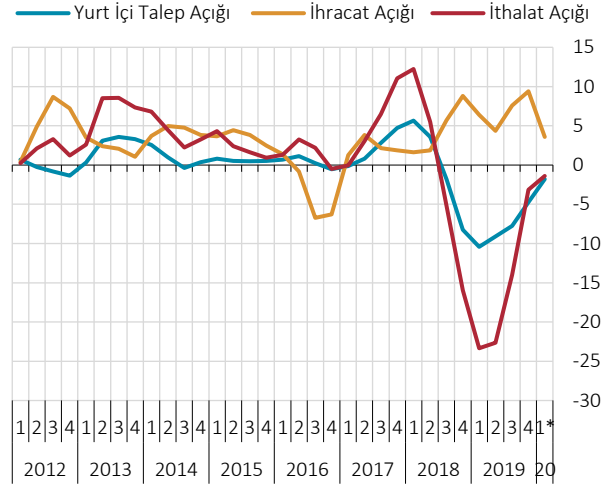
Grafik 4.5.1: Çıktı Açığı Göstergeleri (Ortalama ve Minimum-Maksimum Bandı)

Kaynak: TCMB Hesaplamaları.

* İlk çeyrek tahminleriyle üretilmiştir.

Grafik 4.5.2: Talep Bileşenlerine Göre Ayrıştırılmış Çıktı Açığı**

Kaynak: TCMB Hesaplamaları.

* İlk çeyrek tahminleriyle üretilmiştir.

**Talep bileşenlerine göre oluşturulmuş çıktı açığı serisi (bk. Enflasyon Raporu 2018-III Kutu 4.1).

Kutu 4.1

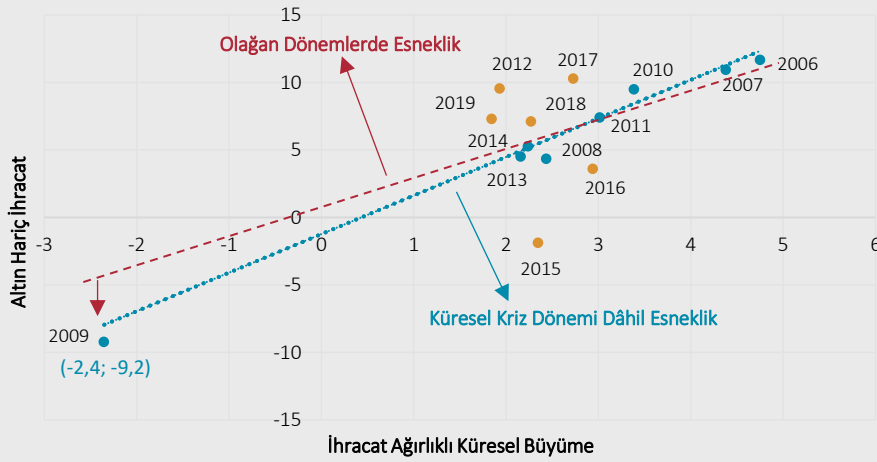
Salgınının Dış Talep ve Turizm Kanallarıyla Olası Etkileri

Salgına bağlı olarak küresel büyüme görünümü önemli ölçüde zayıflamıştır. Çok sayıda uluslararası kuruluş tarafından yapılan tahminler, dış pazarlarımızdaki daralmanın 2008 küresel finansal kriz dönemine göre daha kuvvetli olacağı yönündedir (Kutu 2.1). Ayrıca uygulanan seyahat kısıtlamaları turizm ve bağlantılı taşımacılık faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir. Bu kutuda, söz konusu unsurların Türkiye’de mal ihracatı ve turizm kanalıyla büyüme üzerindeki olası etkileri ele alınmaktadır.

Dış Talep Kanalı ve İhracat

İhracat ağırlıklı küresel büyüme (İAKB) ve altın hariç mal ihracatının yıllık değişimlerinin serpilme çizimleri, dış talepteki yavaşlamanın mal ihracatı üzerindeki olası etkilerini değerlendirmek adına basit ancak faydalı bir gösterim olacaktır (Grafik 1). Bu gösterime göre, 2006-2019 dönemi için ihracatın dış talep esnekliği (mavi çizgi) 2,9 seviyesindedir. Bu rakam, dış pazar büyümesindeki 1 puanlık artışın altın hariç ihracat büyümesini yaklaşık 3 puan artırdığı şeklinde yorumlanabilir. İhracatın reel kur, petrol fiyatı, pazar çeşitlendirmesi, vb. diğer belirleyicileri nedeniyle bu doğrusal ilişkiden belirgin sapmalar görülebilmektedir. Örneğin 2012 yılında Avrupa borç krizi nedeniyle bölgeye azalan ihracatın yüksek petrol fiyatları ve Türk lirasındaki birikimli değer kaybının desteğiyle olumlu görünüme sahip Orta Doğu ve Afrika (ODA) ülkelerine yönelmiş olması, 2017-2019 döneminde ise TL’deki uzun süreli değer kaybına bağlı olarak artan rekabet gücü ihracatın olumlu seyrinde önemli rol oynamıştır. Dış talep görünümünün ima ettiğinden daha zayıf bir ihracat performansı gözlenen 2015 ve 2016 yıllarında ise jeopolitik gelişmelerin sınırlayıcı etkisinden bahsedilebilir.

Grafik 1: Küresel Büyüme ve İhracat (Yıllık % Değişim)

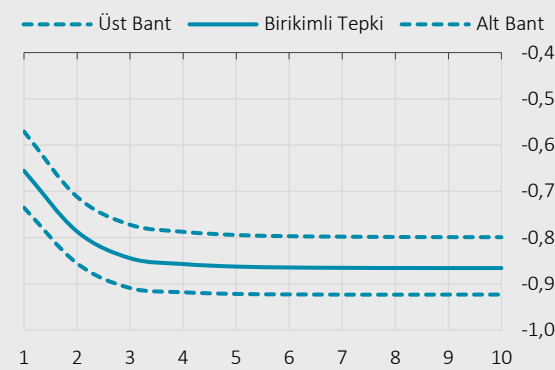
Kaynak: TCMB, TÜİK.

Aynı analiz küresel ekonominin sert bir şekilde daraldığı 2009 yılı hariç tutularak tekrarlandığında (kırmızı çizgi), ihracatın dış talep esnekliği 2,2’ye inmektedir. Küresel kriz dönemine ait tek bir gözlemin ihracatın dış gelir esnekliğini bu ölçüde farklılaştırmasında, söz konusu dönemdeki finansal kısıtların (krediye erişim, bilanço etkileri, vb.) etkili olabileceği değerlendirilmektedir. İAKB’nin %2,4 oranında daraldığı 2009 yılına ilişkin gözlemler, salgın nedeniyle başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dış pazarlarımızda öngörülen daralmanın 2020 yılında ihracat imkânlarını ciddi ölçüde sınırlayacağına işaret etmektedir.

Turizm Kanalı ve Ekonomiye Yayılımı

Salgının kontrol altına alınması amacıyla alınan önlemler kapsamında Türkiye genelinde yurt dışı uçuşlar 27 Mart 2020 tarihi itibarıyla tamamen durdurulmuştur. Turizm gelirlerinin 2019 yılında milli gelir içindeki payının yaklaşık %4 olduğu düşünüldüğünde, turizmdeki mevcut seyrin büyüme üzerinde belirgin bir doğrudan etkisi olması beklenmektedir. Ayrıca, lokanta-otel, ulaştırma, perakende ticaret gibi turizm bağlantılı sektörler kanalıyla dolaylı olarak da iktisadi faaliyetin etkilenmesi söz konusudur. Bu amaçla tahmin edilen vektör öz gecikmeli (VAR) modeli, turist sayısındaki %10 düşüşün GSYİH büyümesi üzerindeki etkisinin ilk çeyrekte [0,57-0,74] puan aralığında, bir yıl içinde ise birikimli olarak yaklaşık [0,79-0,92] puan olduğunu göstermektedir (Grafik 2). Kişi başı harcamaların ülke gruplarına göre farklılaşmasından ötürü yabancı ziyaretçi kompozisyonunun sonuçları etkileyebileceği not edilmelidir.

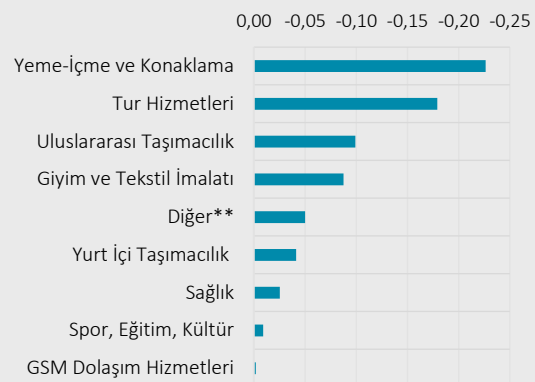
Grafik 2: Turist Sayısındaki %10 Düşüşün GSYİH Üzerindeki Birikimli Etkisi* (% Puan)

* Turist sayısı, ticaret sektörü katma değeri ve GSYİH'yi içeren, nihai yurt içi talebin dışsal olarak kontrol edildiği VAR modeli 2008Ç1:2019Ç4 dönemi için tahmin edilmiştir. Alternatif modellerden elde edilen sonuçların büyük ölçüde uyumlu olduğu gözlenmektedir.

** Çoğunlukla hediyelik eşya, halı, kilim, vb. ve diğer harcamaları içeren diğer kalemi ilişkili olduğu perakende ticaret altında değerlendirilmektedir.

Grafik 3: Turist Sayısındaki %10 Düşüşün GSYİH'ye Aktarım Kanalları (% Puan)

Tamamlayıcı bir yaklaşım olarak, sektörel bağlantıları içeren 2012 yılı girdi-çıkıtı tablosu kullanılarak turist harcamalarındaki %10 düşüşün ekonomide neden olduğu üretim kaybı ve sektörel yayılımı tahmin edilmiştir.¹ Bu çerçevede, turist harcamalarındaki %10 düşüş GSYİH'de doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkiler yoluyla yaklaşık 0,7 puan azalışa neden olmaktadır. Şokun ekonomiye aktarımı büyük ölçüde yeme-içme ve konaklama, tur hizmetleri, taşımacılık ile giyim ve tekstil imalatı sektörleri üzerinden gerçekleşmektedir (Grafik 3).

Girdi-çıkıtı analizi dolaylı etkileri de göz önünde bulundurması bakımından önemli bulgular sunarken en güncel girdi-çıkıtı tablosunun 2012 yılına ait olması analizi sınırlamaktadır. Çoğunlukla hizmet sektörüyle ilişkili turizmin GSYİH'deki payı zaman içinde artmıştır. Bu nedenle, ekonominin 2012'deki yapısıyla GSYİH üzerinde hesaplanan etki düzeyi bir alt sınır olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, küresel büyüme görünümündeki bozulma ve seyahat kısıtlamalarının ihracat talebi ve turizm kanallarıyla büyüme üzerinde belirgin etkileri olması beklenmektedir. Bununla birlikte, ihracat ve seyahat gelirlerinde öngörülen zayıflamanın dış denge üzerindeki olumsuz etkilerinin, emtia fiyatlarındaki düşüş ve faaliyetlerdeki yavaşlamaya bağlı olarak ithalat talebindeki azalışla sınırlanacağı, böylece 2020 yılında cari işlemler dengesinin ılımlı bir seyir izleyeceği öngörülmektedir.

¹ 2017-2019 yılları ortalamasına göre turizm harcamaları içinde en yüksek payı olan sektörler sırasıyla yeme-içme ve konaklama (%32), tur hizmetleri (%24), yurt içi ve yurt dışı taşımacılık (%21) ve giyim ve tekstil (%12)'dir. Son girdi-çıkıtı tablosunun 2012 yılına ait olması nedeniyle sektörler arası yapının dönem içerisinde belirgin değişmediği varsayılmıştır. Son olarak, turizm şokunun etkisi hesaplanırken katma değer/üretim oranı sabit alınmaktadır.

Kutu 4.2

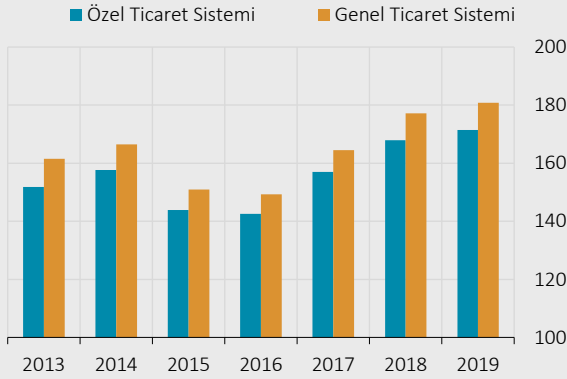
Ödemeler Dengesi İstatistiklerindeki Güncelleme

Bu kutuda, TÜİK tarafından Uluslararası Hizmet Ticareti (UHT) ve Dış Ticaret İstatistiklerinde (DTİ) yapılan metodolojik değişikliğe bağlı olarak Ödemeler Dengesi İstatistiklerinde (ÖDİ) 2013-2019 yıllarına dair gerçekleşen güncellenmenin kapsamı ve boyutu özetlenmektedir.

Dış Ticaret İstatistikleri

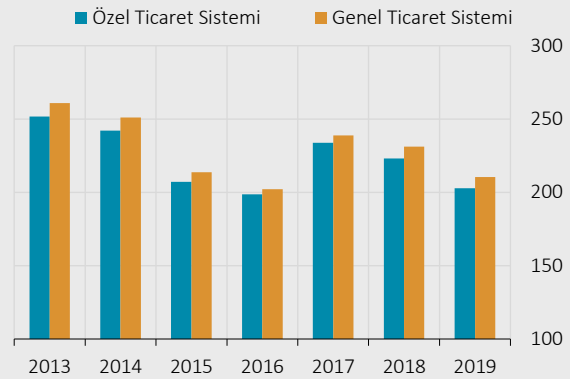
DTİ Ocak 2020 verisiyle birlikte Özel Ticaret Sistemi (ÖTS) yerine Genel Ticaret Sistemine (GTS) göre yayımlanmaya başlamıştır.¹ Veri kaynakları nedeniyle GTS'ye göre DTİ 2013 yılından itibaren hesaplanabilmektedir. İki sistem arasındaki temel fark kapsamdır. ÖTS'de ülkenin serbest dolaşım alanına giren ve serbest dolaşım alanından çıkan mallar kapsanırken, gümrük antrepoları ve serbest bölgelerdeki mal hareketi kapsamamaktadır. GTS'de ise ülkenin ekonomik alanına giren ve bu alandan çıkan mallar kapsamakta, bu çerçevede antrepo ve serbest bölgelerdeki mal ticareti de dahil edilmektedir. Bu nedenle, GTS'ye göre hesaplanan ihracat ve ithalat ÖTS'ye göre hesaplanan değerlerden daha yüksektir (Grafik 1 ve 2). Bu fark 2013-2019 döneminde ihracat için ortalama yüzde 5, ithalat için ise yüzde 3 civarındadır.

Grafik 1: İhracat (Milyar ABD Doları)

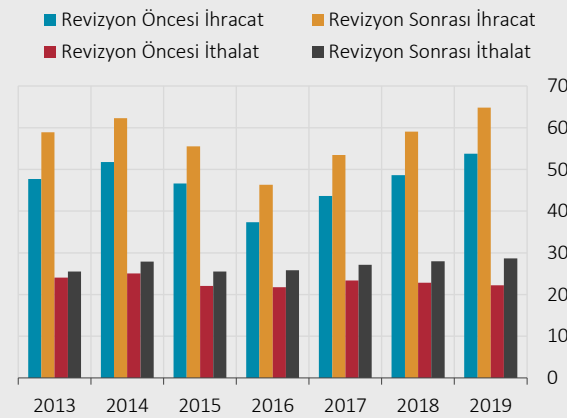
Kaynak: TÜİK.

Grafik 2: İthalat (Milyar ABD Doları)

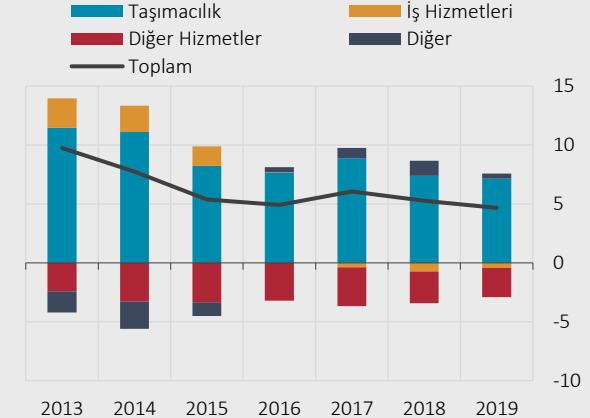
Kaynak: TÜİK.

Grafik 3: Hizmetler Dengesi Revizyonu (Milyar ABD Doları)

Kaynak: TCMB.

Grafik 4: Net Hizmet İhracatındaki Güncellemeye Katkıları (Milyar ABD Doları)

Kaynak: TCMB.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tuik.gov.tr//duyurular/duyuru_4345.pdf.

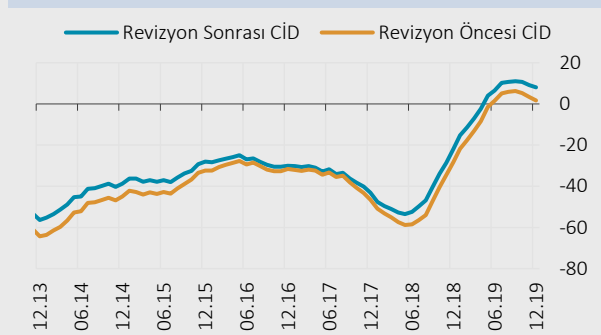
Uluslararası Hizmet Ticareti İstatistikleri

UHT, yerleşik ve yerleşik olmayan gerçek veya tüzel kişiler arasında gerçekleşen hizmet ticaretidir. UHT istatistikleri, UHT İstatistikleri Araştırması ve Gelir İdaresi Başkanlığı'na ait idari kayıtlar kullanılarak 2013-2019 yılları için hesaplanmıştır.² Bu kapsamda, ortalamada hizmet ihracatı 10,1 milyar dolar, hizmet ithalatı 3,9 milyar dolar yukarı güncellenmiştir (Grafik 3). Net hizmet dengesindeki yaklaşık 6,3 milyar ABD doları yukarı yönlü güncellemeye en fazla katkıyı taşımacılık, iş hizmetleri ve diğer hizmet gelirleri vermiştir (Grafik 4).

Ödemeler Dengesi İstatistikleri

UHT ve DTİ'de gerçekleşen değişiklikler doğrultusunda ÖDİ 2013-2019 yılları için güncellenmiştir. Bu çerçevede, Cari İşlemler Dengesi (CİD) bu dönemde ortalama 6,3 milyar dolar, milli gelire oran olarak ise 0,7 puan iyileşmiştir (Grafik 5 ve 6). CİD'deki güncellemeye en çok katkı UHT'deki güncellemeye bağlı olarak hizmetler dengesinden gelmiş, bunu yönetsel değişikliğin görüldüğü dış ticaret dengesi takip etmiştir (Grafik 7). Dengelenme sürecinin yaşandığı 2019 yılı özelinde ise CİD fazlası 1,6 milyardan 8 milyar ABD dolarına (mili gelire oran olarak yüzde 1,1) yükselmiştir. Bu güncellemeye hizmetler ve dış ticaret dengesi sırasıyla 4,7 ve 2,1 milyar ABD doları yukarı yönlü, birincil ve ikincil gelir dengesi ise 380 milyon ABD doları aşağı yönlü katkı yapmıştır.

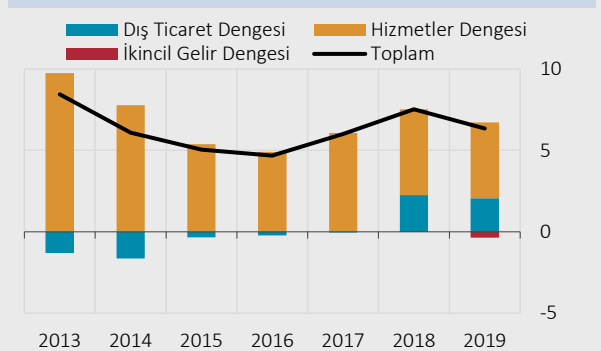
Grafik 5: Cari İşlemler Dengesi (Milyar ABD Doları, Yıllıklandırılmış)

Kaynak: TCMB.

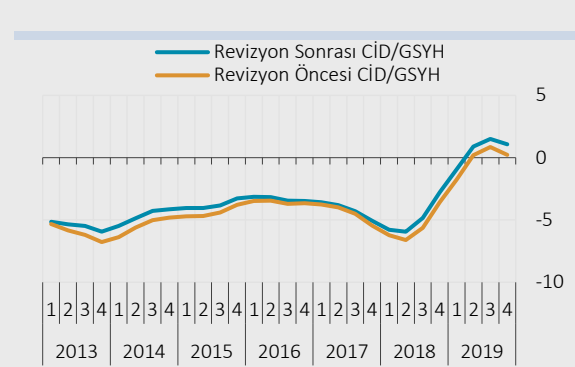
Finans Hesabı tarafında ise en belirgin değişiklikler diğer yatırımlar kalemi altında yer alan ticari kredilerde ve net hata noksan (NHN) kaleminde gerçekleşmiştir. Ticari kredilerdeki değişim ÖTS'den GTS'ye geçiş kaynaklı olmuş; bu kaleminde 2019 yılında toplamda 1,3 milyar ABD doları aşağı yönlü güncelleme gerçekleşmiştir. NHN'deki belirgin değişim ise daha önce NHN içerisindeki unsurların metodolojik iyileştirme sonrası CİD altında yer almasından kaynaklanmıştır (Grafik 8).

Grafik 7: Cari İşlemler Dengesindeki Revizyona Katkıları (Milyar ABD Doları)

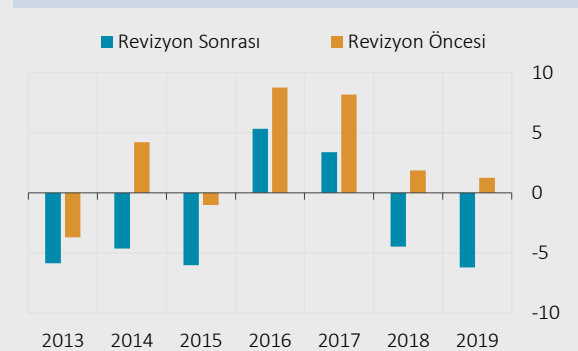
Kaynak: TCMB.

Grafik 6: Cari İşlemler Dengesi (Milli Gelire Oran, %)

Kaynak: TCMB.

Grafik 8: Net Hata ve Noksan (Milyar ABD Doları, Yıllıklandırılmış)

Kaynak: TCMB.

² Ayrıntılı bilgi için bk. http://www.tuik.gov.tr//duyurular/duyuru_4348.pdf.

